

GYVENIMO KOKYBĖS VERTINIMAS ANYKŠČIŲ RAJONE

Gabrielė ŽIOGELĖ, Vytauto Didžiojo universitetas, Žemės ūkio akademija, Bioekonomikos plėtros fakultetas,
el. paštas: gabriele.ziogele@vdu.lt

Vilma ATKOČIŪNIENĖ, Vytauto Didžiojo universitetas, Žemės ūkio akademija, Bioekonomikos plėtros fakultetas,
el. paštas: vilma.atkociuniene@vdu.lt

Santrauka

Šiame straipsnyje siekiama atskleisti gyvenimo kokybės vertinimo ypatumus. Tyrimo tikslas – išanalizuoti ir įvertinti gyvenimo kokybės indeksą Anykščių rajone. Tyrimui atlikti buvo naudojama mokslinės literatūros ir statistinių duomenų analizė. Remiantis tyrimo rezultatais galima teigti, kad gyvenimo kokybės indeksas apskaičiuojamas remiantis subindeksais, kurie tarpusavyje yra lyginami, vertinami ir analizuojami, tai parodo gyvenimo kokybę lemiančių veiksnių stiprumą. Pagrindinės gyvenimo kokybės dedamosios yra sveikata, aplinkosauga, ekonomika ir visuomenė. Gyvenimo kokybės indeksui apskaičiuoti svarbu įvertinti rodiklius, susijusius su žmogaus vidumi, emocijomis ir supančia aplinka.

Reikšminiai žodžiai: gyventojų gyvenimo kokybė, gyvenimo kokybės indeksas, subindeksas.

Įvadas

Mokslinėje literatūroje gyvenimo kokybę apibrėžiama skirtingai. S. Krutlienė (2012) pažymi, kad gyvenimo kokybės sąvoka dažnai siejama su sąvokomis „gerbūvis, gerovė ar gyvenimo standartas“. Nors šie terminai parodo gyvenimo ypatybes ir vertinimo kriterijus, tačiau jie skiriasi, todėl gyvenimo kokybę nagrinėjantys mokslininkai šiuos terminus turėtų atskirti. Gyvenimo kokybės terminas išskiria platesnę ir modernesnę gyvenimo sampratą, kurios priklauso nuo kultūrinio ir istorinio konteksto, siejamos su ekonominiais rodikliais. Taip pat gyvenimo kokybės apibrėžimo atmainas pateikia autorė G. Janušauskaitė (2008) teigdama, kad per ilgą žmonijos vystymosi laikotarpį sąvokos „gyvenimo kokybė“ apibrėžimas kito. Nors ir mokslininkai išgrynino gyvenimo kokybės terminą, tačiau mokslinėje literatūroje vis dar diskutuojama. Sąvoka „gyvenimo kokybė“ naudojama kaip sinonimas sąvokoms „laimingas gyvenimas“, „pasitenkinimas gyvenimu“, „gerovė“. Atliekant tyrimą vadovaujamasi prielaida, kad gyvenimo kokybė – tai asmens jausmas, nusivylimas ar pasitenkinimas gyvenimu, jaučiamas liūdesys ar džiaugsmas. Gyvenimo kokybė vertinama per materialinius, bendruomeninius, emocinius ir sveikatos aspektus (Khan et al., 2021).

Gyvenimo kokybė glaudžiai susijusi su ekonominiu išsivystymo lygiu ir žmonių lūkesčiais savo gyvenime. Bendrine prasme gyvenimo kokybę reiškia bendrą gyvenimo situaciją tiek individualiai, tiek visuomenėje. Kuriamas verslas gerina gyvenimo kokybę, sukurdamas galimybę įsidarbinti, investuoti turimas lėšas. Tačiau verslas gyventojų gyvenimą daro ir neigiamą įtaką: formuojasi ekologinės problemos, viena iš jų dėl didelio turistų srauto sukelia aplinkos tarša, automobilių spūstys, neatsakingas turistų požiūris į buitinių atliekų rūšiavimą ir kt. Taip pat sukeliamos ir socialinės problemos. Intensyvėjant verslų kūrimui vietos gyventojų gyvenimas keičiasi. Gyvenimo kokybę galima apibūdinti dviem aspektais: subjektyvus gerovės jausmas, kurį išgyvena kiekvienas per visą gyvenimą, tai nuolatinis pasitenkinimas, viltis, laimė ir išskirti skirtingose situacijose prioritetai. Ir antrasis aspektas – objektyvus, tai gyvenimo būdas, gyvenimo lygis, paremtas fizinėmis ir socialinėmis gyvenimo sąlygomis (Alaeddinogle et al., 2016).

Tyrimo tikslas – išanalizuoti ir įvertinti gyvenimo kokybės indeksą Anykščių rajone.

Tyrimų objektas ir metodai. Tyrimo objektas: gyvenimo kokybė Anykščių rajone. Taikyti mokslinės literatūros ir statistinių duomenų analizės, palyginimo, sintezės, apibendrinimo ir kiti metodai. Mokslinės literatūros paieška vykdyta naudojantis paieškos sistema „Google Scholar“. Paieška vykdyta naudojant anglišką ir lietuvišką žodžių junginius: gyvenimo kokybė, gyvenimo kokybės indeksas, subindeksas, gyvenimo kokybės rodikliai. Analizei naudoti 2019–2023 m. laikotarpio straipsniai. Išanalizuotas 11 mokslo šaltinių turinys. Atliekant gyvenimo kokybės indekso analizę buvo naudojami antriniai informacijos šaltiniai. Gyvenimo kokybės indeksas sudarytas iš 40 gyvenimo kokybę 6-ioje srityse atspindinčių rodiklių: materialinės gyvenimo sąlygos (apibrėžiamos su darbu ir užimtumu siejamos pajamos ir apsirūpinimas būstu); gyventojų verslumas ir verslo konkurencingumas; sveikatos paslaugos; švietimo paslaugos; demografija, pilietinis ir visuomeninis aktyvumas; viešoji infrastruktūra, gyvenamosios aplinkos kokybė ir saugumas. Lygintas 2018–2023 m. visų Utenos savivaldybių gyvenimo kokybės indeksas.

Tyrimų rezultatai ir jų aptarimas

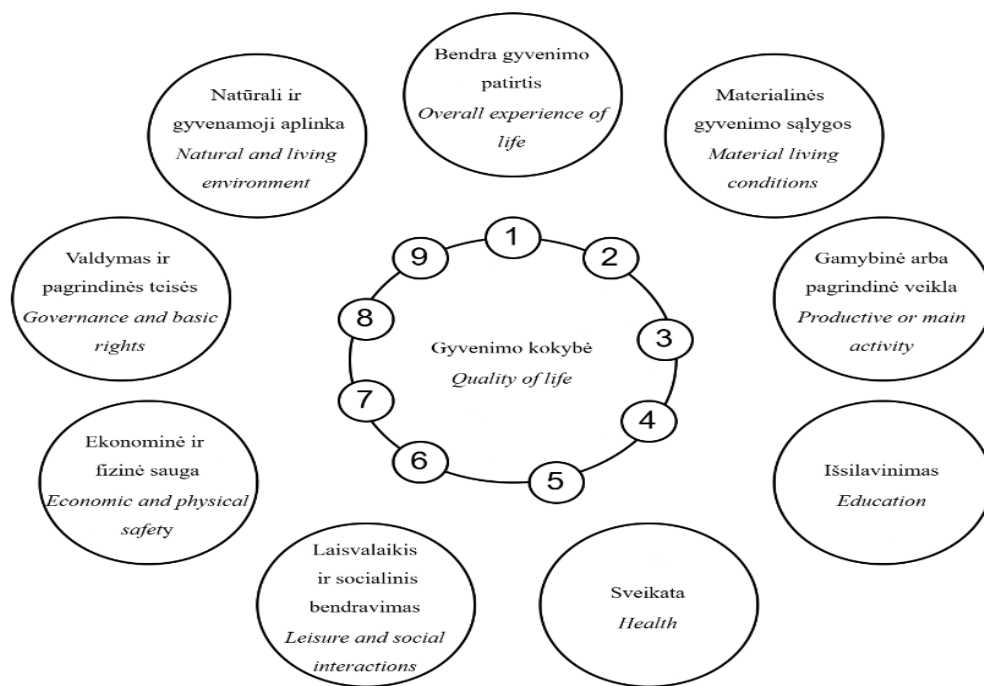
Autoriai G. Vardanyan ir K. Lewandowski (2018) akcentavo, kad gyvenimo kokybę apibūdina rodikliai, kurie susieti su žmogaus gebėjimais reaguoti į ekonominius, politinius, socialinius, kultūrinius, techninius ir aplinkos pokyčius. Gyvenimo kokybę lemia rodiklių sistema, iš skirtingų pusių atspindinti svarbias charakteristikas. Pagrindiniai rodikliai yra šie: darbo sąlygos ir materialinės gerovės lygis; išsilavinimas ir profesinio pasirengimo lygis; sveikata.

Visame pasaulyje gyvenimo kokybės tyrimai atliekami tik fragmentiškai, nes skirtingų sričių mokslininkai gyvenimo kokybę vertina skirtingais aspektais, todėl vieno bendro apibrėžimo nėra. Tačiau iki šiol daryti tyrimai rodo, kad gyventojų gyvenimo kokybę vertinama objektyviais ir subjektyviais kriterijais, kurie vienas kitą papildo ir leidžia

pateikti tikslesnius duomenis. Žmogaus gyvenimo kokybę nustatyti reikalinga jo analizė, pradedant nuo sveikatos, darbo užmokesčio, gyvenimo sąlygų, šeimos ir esamos visuomenės padėties (Servetkienė, 2013).

Anot B. Gruževskio ir U. Orlovo (2012), Lietuvoje gyvenimo kokybės tyrimų tradicija yra aktyviai vystoma ekonomikos, gerontologijos, urbanistikos, sociologijos, viešo administravimo kryptyse, tačiau stipriai išsiskiria sveikatos sritis, kuriai skiriamas didelis dėmesys gyvenimo kokybės atžvilgiu. Lietuvoje gyvenimo kokybės tyrimai skiriami į dvi kryptis. Pirmoje gyvenimo kokybė tiriama taikant standartizuotus tyrimo metodus, siekiama palyginti rezultatus su kitomis šalimis. Antroji kryptis siekia kritiškai įvertinti ir pasiūlyti naujas gyvenimo kokybės tyrimų perspektyvas.

Gyvenimo kokybė apima ne tik ekonominius aspektus, bet ir daugybę kitų veiksnių, kuriuos žmonės vertina savo gyvenime. Gyvenimo kokybės rodiklių ekspertų grupė (2017) baigiamoje ataskaitoje patvirtino sistemą, apimančią 9 dimensijas, kurios turi įtakos gyvenimo kokybei (žr. 1 pav.). 8 dimensijos yra susijusios su žmonių galimybėmis siekti savos apibrėžtos gerovės pagal savo vertybes ir prioritetus. O matmuo „bendra gyvenimo patirtis“ matuoja asmeninį gyvenimo kokybės suvokimą, pasitenkinimą gyvenimu, emocijas, gyvenimo prasmę.

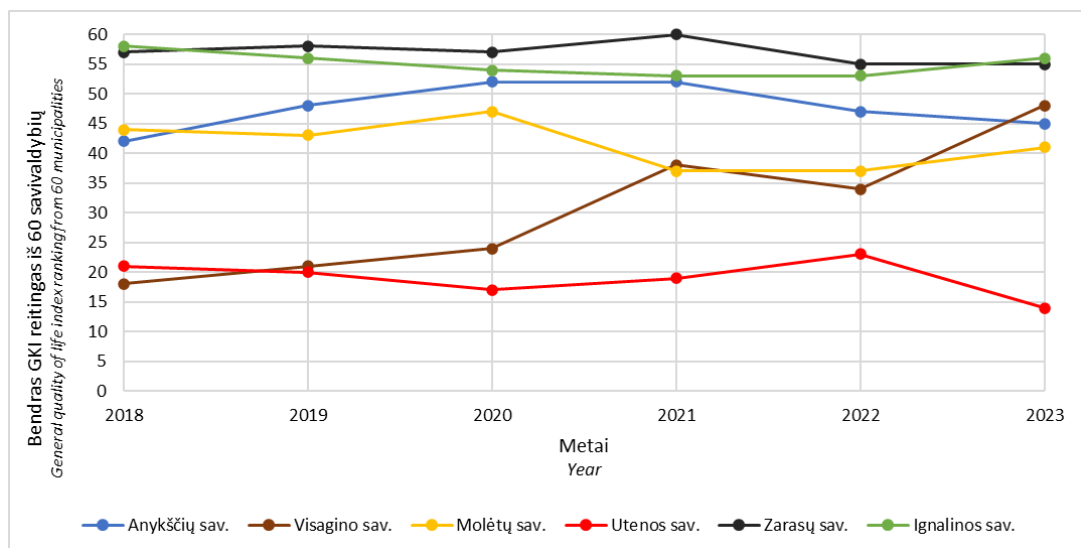

Šaltinis: Eurostat.eu gyvenimo kokybė
Source: Eurostat.eu quality of life

1 pav. Gyvenimo kokybės matavimo dimensijos
Fig. 1. Dimensions of measuring quality of life

Gyvenimo kokybės indeksą apibrėžti sunku, nes tai lemia ne tik žmogaus gyvenimo sąlygas, gyvenimo būdą, bet ir paties žmogaus požiūrį į gyvenimą. Anot V. Milaševičiūtės ir kt. (2006), gyvenimo kokybės indeksas paremtas unikalios metodika, kuri susieja žmonių nuomonę su gyvenimo kokybės rodikliais. Gyvenimo kokybės indeksas gali būti įvertintas remiantis subjektyviais ir objektyviais indikatoriais. Gyvenimo kokybės indeksą sudaro 9 dimensijos: gyvenimo lygis, sveikata, politinis stabilumas, šeima, visuomeninis gyvenimas, klimatas, darbo saugumas, politinė laisvė bei lyčių lygybė (Rakauskienė ir kt., 2015).

Gyvenimo kokybės indeksas (GKI) buvo sukurtas 2016 m. vertinant Europos Sąjungos (ES) struktūrinės paramos poveikį Lietuvos miestams. Jis buvo atnaujintas 2018 m., įvertinus ES investicijų poveikį. 2020 m. GKI skaičiavimas buvo patobulintas pagal Europos Komisijos projektą, skirtą savivaldybių paskolų restruktūrizavimui. 2022 m. metodika vėl buvo peržiūrėta, papildyta naujais rodikliais ir parengta atnaujinta ataskaita už 2013–2020 m. GKI yra svarbus įrankis, leidžiantis vertinti ir palyginti savivaldybių gyvenimo kokybę Lietuvoje. Jis buvo sukurtas siekiant analizuoti savivaldybių finansinę struktūrą ir tvarumą, remiantis Europos gerąja praktika. GKI metodika buvo nuolat tobulinama, atsižvelgiant į įvairius projektus ir vertinimus. Savivaldybių gyvenimo kokybės indeksas buvo sudarytas atlikus gyvenimo kokybės matavimui skirtos mokslinės ir empirinės literatūros, taip pat tarptautinių organizacijų skaičiuojamų gyvenimo kokybės indeksų analizę. Remiantis pateiktais subindeksais, buvo nustatyta 2013–2020 m. Lietuvos savivaldybių gyvenimo kokybės indeksai. Tyrimo metu savivaldybės buvo suskirstytos į 4 klasterius: didžiųjų miestų savivaldybių klasteris, urbanizuotų miestų savivaldybių klasteris, kaimiškųjų savivaldybių klasteris ir kurortinių savivaldybių klasteris. Utenos apskrityje esančios savivaldybės – Anykščių, Molėtų, Zarasų ir Ignalinos – pagal rodiklius priskirtos kaimiškųjų savivaldybių klasteriui, o Utenos ir Visagino savivaldybės priskirtos urbanizuotų miestų klasteriui. Lyginant 2018–2023 m. duomenis galima daryti prielaidą, kad Utenos apskrities savivaldybių, priskirtų kaimiškųjų savivaldybių klasteriui, gyvenimo kokybės bendras indeksas svyruoja žemiau vidurkio (žr. 2 pav.).

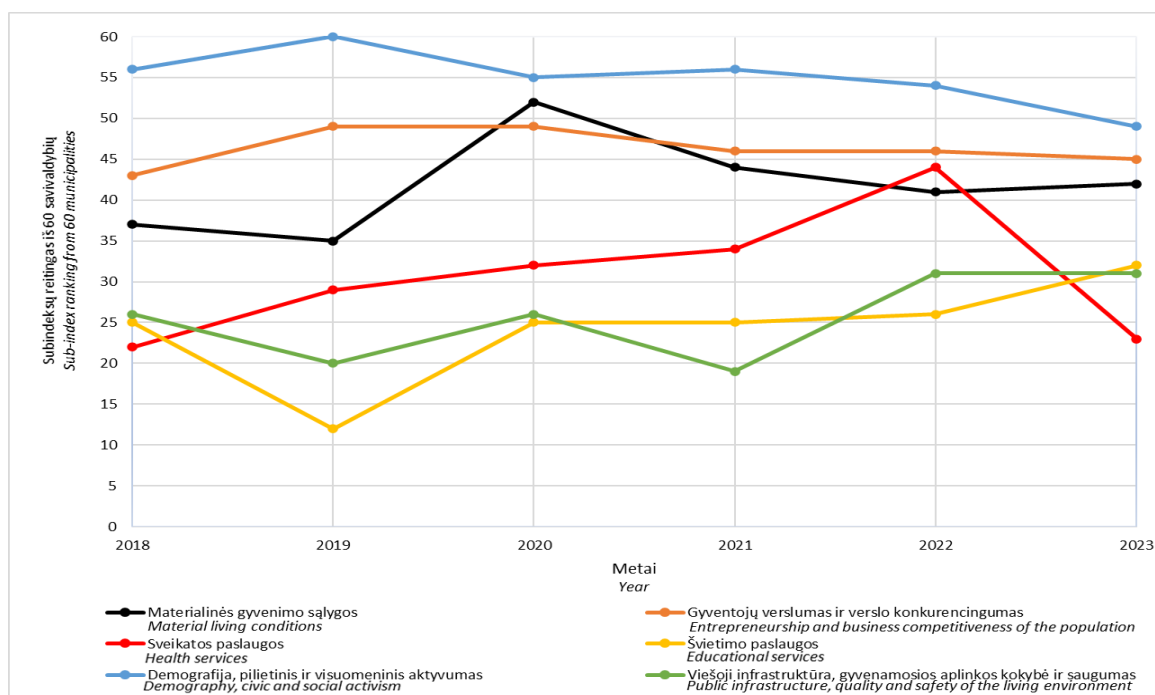

Šaltinis: Lietuvos finansai.lt gyvenimo kokybės indeksas (2024)
Source: Lietuvos finansai.lt quality of life index (2024)

2 pav. GKI reitingai Utenos apskrityje, 2018–2022 m.
Fig. 2. Quality of life index ranking in Utena County

Utenos apskrityje, Visagino ir Utenos savivaldybių, kurios priskirtos urbanizuotų miestų klasteriui, gyvenimo kokybės indekso reitingas yra gana aukštas, lyginant su kitomis apskrityje esančiomis savivaldybėmis. Lyginant 2018–2023 m., kaimiškųjų savivaldybių klasterio – Anykščių, Molėtų, Zarasų ir Ignalinos savivaldybes, galima pastebėti, kad aukščiausias reitingas per visus šiuos metus buvo Visagino savivaldybės 18 vieta iš 60. O žemiausioje vietoje 2021 m. buvo Zarasų savivaldybė. Galbūt tai lėmė COVID-19 pandemija. Pačiame pandemijos pike 2020–2021 m., Anykščių, Ignalinos, Zarasų savivaldybių GKI reitingas yra labai žemas ir užima 52–60 vietą iš 60 savivaldybių. 2022 m. Utenos apskrityje Anykščių, Zarasų ir Visagino savivaldybių GKI reitingas kyla į aukštesnes vietas, galimai tai lemia pandemijos pabaiga ir žmonių prisitaikymas gyventi popandeminiu laikotarpiu. Ryškus GKI pokytis buvo 2023 m. Utenos savivaldybėje. Savivaldybė buvo 14 vietoje iš 60 savivaldybių, tai geriausias reitingas, lyginant laikotarpį prieš pandemiją ir per ją. Galima daryti prielaidą, kad GKI Utenos apskrityje yra stabilus, tačiau kai kurios savivaldybės išsiskiria, nėra tolygu.

Analizuojant GKI Anykščių savivaldybėje, svarbu išanalizuoti GKI 6 subindeksus, kurie susideda į bendrą GKI indeksą. 3 paveiksle pavaizduoti Anykščių savivaldybės subindeksų reitingai iš 60 savivaldybių.

Šaltinis: Lietuvos finansai.lt gyvenimo kokybės indeksas (2024)
Source: Lietuvos finansai.lt quality of life index (2024)

3 pav. Anykščių savivaldybės gyvenimo kokybės subindeksų reitingai 2018–2023 m.
Fig. 3. Quality of life subindexes rankings of Anykščiai municipality in 2018-2023

Anyškėčių savivaldybės subindekso, materialinės gyvenimo sąlygos, reitingas iš 60 savivaldybių 2018 m. ir 2019 m. buvo labai panašus, atitinkamai 35 ir 37 vieta. Tačiau 2020 m. šis subindeksas krito ir užėmė 52 vietą, tam įtaką galėjo daryti COVID-19 pandemija, kurios metu dauguma žmonių prarado darbo vietas ir neturėjo pajamų šaltinio, todėl atsirado didesnis nedarbingumo lygis savivaldybėje. Tačiau nuo 2021 iki 2023 m. reitingas pakito ir 2023 m. duomenimis užima 21 vietą (žr. 3 pav.).

Stebint 2018–2023 m. gyventojų verslumo ir verslo konkurencingumo subindeksą galima teigti, kad jis išliko panašioje pozicijoje. Pagal 2018 m. subindeksą Anyškėčių savivaldybė buvo 43 vietoje iš 60 savivaldybių. Galima daryti prielaidą, kad savivaldybė yra patraukli investuotojams, vietinio verslo plėtrai. Šis subindeksas stabiliai laikėsi 49 vietoje 2019 m. ir 2020 m., kai verslas ir visa susijusi veikla buvo sustojusi dėl tos pačios priežasties – pandemijos (žr. 3 pav.).

Lyginant Anyškėčių savivaldybės 2018–2023 m. sveikatos apsaugos subindeksą, galima matyti, kad jis sparčiai sumažėjo. 2018 m. buvo aukščiausias, užėmė 22 vietą iš 60 savivaldybių, o 2022 m. buvo žemiausias ir užėmė 44 vietą iš 60 savivaldybių. Tokiam kritimui įtaką galėjo darytignydytojų trūkumas, savivaldybėje (žr. 3 pav.).

Švietimo paslaugų subindeksas Anyškėčių savivaldybėje buvo didžiausias 2019 m. ir užėmė 12 vietą iš 60, tačiau ir kitais vertinamo laikotarpio metais reitingas buvo gana aukštas – 25–26 vieta iš 60. Tai lėmė, kad švietimo paslaugos organizuojamos gerai ir absolventų, išlaikiusių brandos egzaminus aukštesniu balu, yra didesnis procentas nei kitose savivaldybėse. Tačiau galima išskirti 2023 m., kai šis subindeksas pradėjo žemėti ir užėmė 32 vietą iš 60.

Anyškėčių savivaldybės demografijos, pilietinio ir visuomeninio aktyvumo subindeksas, užima labai žemą 49–60 vietą, lyginant su kitomis savivaldybėmis. To priežastimi laikomi ryškūs demografiniai pokyčiai dėl sumažėjusio gimstamumo ir išvykstančiųjų skaičiaus.

Viešosios infrastruktūros, gyvenamosios aplinkos kokybės ir saugumo subindekso pokytis 2018–2023 m. laikotarpiu Anyškėčių savivaldybėje buvo neigiamas. Aukščiausias šio subindekso reitingas buvo 2020 m.: 18 vieta iš 60 savivaldybių, tam įtaką galėjo daryti pandemija, kurios metu buvo suvaržytas žmonių judėjimas ne tik tarp savivaldybių, bet ir pačioje savivaldybėje. 2022–2023 m. subindeksas mažėjo ir užėmė tik 31 vietą iš 60 savivaldybių. Galima daryti prielaidą, kad analizuojama savivaldybė po pandemijos lėčiau atsigavo ir pradėjo vykdyti įvairias veiklas.

Išvados

1. Sąvoka „gyvenimo kokybė“ neturi vieno bendro apibrėžimo. Skirtingų sričių mokslininkai akcentuoja skirtingus aspektus, kuriuos nagrinėja savo srityje. Vieną bendrą aspektą galima įžvelgti – gyvenimo kokybė suprantama ir vertinama subjektyviai ir objektyviai, narinėjama tiek individualiai, tiek visuomenės kontekste. Objektyvūs išorinės aplinkos veiksniai – ekonominiai, socialiniai, kultūriniai, techniniai ir aplinkos – dažniausiai remiasi kiekybiniais rodikliais. Subjektyvūs vidinės aplinkos veiksniai dažniausiai remiasi asmenine patirtimi ir individualiu aplinkos suvokimu. Veiksniai, lemiantys žmogaus gyvenimo kokybę, sutinkami kiekvieną dieną, tačiau ne visada į juos atkreipiamas dėmesys.

2. Gyvenimo kokybės indeksas apskaičiuojamas remiantis subindeksais, kurie tarpusavyje yra lyginami, vertinami ir analizuojami. Lyginant Utenos apskrities savivaldybių gyvenimo kokybės indeksus nustatyta, kad Utenos savivaldybės indeksas yra aukščiausioje vietoje. Išanalizavus Anyškėčių savivaldybės subindeksus, galima pastebėti, kad švietimo ir viešosios infrastruktūros, gyvenamosios aplinkos kokybės ir saugumo subindeksai yra aukštoje vietoje.

Literatūra

1. Alaeddinoglu, F., Turker, N., & Can, A. S. (2016). The impact of tourism on residents' quality of life: the case of Van, Turkey. In *2016 International Conference on Hospitality, Leisure, Sports, and Tourism-Summer Session, 12th-14th July 2016, Kyoto, Japan* (pp. 427-438).
2. Eurostat. (2017). *Final report of the expert group on quality of life indicators*. Publications Office of the European Union.
3. Gruževskis, B., Orlova, U. L. (2012). Sąvokos „gyvenimo kokybė“ raidos tendencijos. *Social Inquiry into Well-Being*, 11(1), 7-18.
4. Janušauskaitė, G. (2008). Gyvenimo kokybės tyrimai: problemos ir galimybės. *Filosofija, sociologija*, 2008(4).
5. Khan, Z., Masood, F., & Khan, M. A. (2021). Tourism Impact Dimensions, Residents' Quality of Life and Support for Tourism in Hunza Valley, Pakistan. *European Journal of Tourism, Hospitality and Recreation*, 11(2), 195-209.
6. Krutulienė, S. (2012). Gyvenimo kokybė: sąvokos apibrėžimas ir santykis su gero gyvenimo terminais. *Kultūra ir visuomenė: socialinių tyrimų žurnalas*, 3(2), 117-130.
7. Milaševičiūtė, V., Pukelienė, V., & Vilkas, E. (2006). Indeksas gyvenimo kokybei matuoti: analizė, vertinimas ir tyrimas Lietuvos atveju. *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*, 39, 161-178.
8. Rakauskienė, O. G., Servetkienė, V., Puškorius, S., Čaplinskienė, M., Diržytė, A., Ranceva, O., ... & Krinickienė, E. (2015). Gyvenimo kokybės matavimo rodiklių sistema ir vertinimo modelis: mokslo studija.
9. Savivaldybių gyvenimo kokybės indeksas. Prieiga per internetą: <https://lietuvosfinansai.lt/gki/> (žiūrėta 2025 01 31)
10. Servetkienė, V. (2013). Gyvenimo kokybės daugiadimensinis vertinimas, identifikuojant kritines sritis (Doctoral dissertation, Mykolas Romeris universitetas).
11. Vardanyan, G., Lewandowski, K. (2018). The standard of living of a population: A comparative analysis of Armenia and Poland. *Comparative Economic Research. Central and Eastern Europe*, 21(2), 5-24.

ASSESSING QUALITY OF LIFE IN ANYKŠČIAI DISTRICT

Abstract

This article aims to shed light on the specificities of quality of life measurement. The aim of the study is to analyse and evaluate the quality of life index in Anykščiai district. The analysis of scientific literature and statistical data was used for the research. Based on the results of the study it can be stated that the quality of life index is calculated on the basis of sub-indices, which are compared, evaluated and analysed, which shows the strength of the factors determining the quality of life. The main components of quality of life are health, environment, economy and society. In order to calculate the quality of life index, it is important to consider indicators related to the inner self, emotions and the surrounding environment.

Keywords: quality of life of residents, quality of life index, subindex.